

Perusoikeuksista sosiaaliturvan uudistuksessa

Pentti Arajärvi

TOIMI-hankkeen projektiryhmä

12.9.2018

PERUSTUSLAKI IHMISOIKEUSSOPIMUKSET EU:N PERUSOIKEUSKIRJA

- o arvot
- o oikeusvaltio
- o hyvinvointiyhteiskunta
 - universaalisuus
 - hyväksyttävyys

PERUSOIKEUSSUOJA NORMINANNOSSA

- o muodollinen perusoikeussuoja
- o aineellinen perusoikeussuoja
- o poikkeuslakien välttäminen
- o norminannon tasot (PL 80 §)

PERUSOIKEUSSUOJA LAINKÄYTÖSSÄ JA HALLINNOSSA

- o julkisen vallan oikeuksien turvaamisvelvollisuus (PL 22 §)
- o oikeusturva (PL 21 §)
- o yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltäminen (PL 6 §)
- o perusoikeusmyönteinen tulkinta
- o perusoikeuksien suora soveltaminen
- o perustuslain etusija (PL 106 §)
- o lakia alemmanasteisten säännösten soveltamisrajoitus (PL 107 §)
- o suhde kuntiin (PL 121 §)

Relevantit säännökset

- PL 19 § Oikeus sosiaaliturvaan
- PL 6 § Yhdenvertaisuus
- PL 15 § Omaisuuden suoja
- PL 21 § Oikeusturva
- PL 22 § Perusoikeuksien turvaaminen
- PL 124 § Hallintotehtävän antaminen muulle kuin viranomaiselle
- Muita:
 - PL 10 § yksityiselämän suoja,
 - PL 12 § julkisuus
 - PL 80 § asetuksen antaminen (lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista)
 - 7 luku Valtiontalous (valtion eläkkeet, verotus)
 - 9 luku Lainkäyttö
 - 10 luku Laillisuusvalvonta

PERUSOIKEUKSIEN JA IHMISOIKEUKSIEN SUHDE

liittymäkohtia ja vuorovaikutusta

sisällöllisesti samantapaisia

ihmisoikeudet perusoikeuksien minimitaso

- o koska ihmisoikeudet sitovat valtiota kansainvälisesti
- o valtio voi ylittää perusoikeudella ihmisoikeuden
- o voi olla ihmisoikeus, joka ei ole perusoikeus,
- o voi olla perusoikeus, joka ei ole ihmisoikeus
- o perus- tai ihmisoikeuden sitovuus on itsenäistä

PL 18 § Oikeus työhön ja elinkeinovapaus

Jokaisella on oikeus lain mukaan **hankkia toimeentulonsa** valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta.

Julkisen vallan on **edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön**. Oikeudesta **työllistävään koulutukseen** säädetään lailla.

Ketään ei saa ilman lakiin perustuvaa syytä erottaa työstä.

PL 19 § Oikeus sosiaaliturvaan

Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus **välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon**.

Lailla taataan **jokaiselle** oikeus **perustoimeentulon turvaan** työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella.

Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, **jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut** ja edistettävä **väestön** terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava **perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien** mahdollisuuksia turvata **lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu**.

Julkisen vallan tehtävänä on edistää **jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä**.

PERUSTUSLAKI

16 §

Sivistykselliset oikeudet

Jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Oppivelvollisuudesta säädetään lailla.

Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.

PERUSOIKEUKSIEN SUBJEKTIT

- o yleinen (pääsääntö)
- o jokainen, kaikki, ketään (luonnolliset henkilöt)
- o kansalaisuus 5 §, (PL 9 ja 14 §)
- o oikeushenkilöt
 - o välillisen suojan periaate
 - o suojan taso
- o ryhmät ja vähemmistöt (PL 17 §)
- o yleiset oikeudet (PL 19.3 §)
- o julkisyhteisöt
- o lapset (PL 6, 12 ja 19 §)
- o sotilaat (PL 27, 28 ja 127 §)
- o virkamiehet
- o vangit (PL 7 ja 10 §)

PERUSOIKEUSSUOJAN ULOTTUVUUKSIA

- o alkaa **syntymästä**
- o suojaa voidaan antaa **ennen syntymää** (äidille)
- o **ihmisarvon** loukkaamattomuus (PL 1 §)
- o päättyy **kuolemaan**
- o kuoleman jälkeinen suoja omaisten suojaa
- o **alueellisesti** Suomen lainkäytössä

PERUSTUSLAKI

1 luku. Valtiojärjestyksen perusteet

1 § *Valtiosääntö*

Suomi on täysivaltainen tasavalta.

Suomen valtiosääntö on vahvistettu tässä perustuslaissa. Valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.

Suomi osallistuu kansainväliseen yhteistyöhön rauhan ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi sekä yhteiskunnan kehittämiseksi.

PERUSOIKEUSSUOJAN VELVOITTAVUUS

- o **julkinen valta** (valtio, kunnat, Ahvenanmaan maakunta, ev.lut. kirkko, välillinen julkishallinto)
 - o subjektikäsitteenä
 - o toimintakäsitteenä (PL 2, 119, 124 §)
- o **yksityisten kesken** (horisontaalivaikutus, Drittwirkung)
 - o välitön (suoraan perusoikeuteen perustuva)
 - o välillinen
 - o esiintyy erityisesti kollisiotilanteissa
 - o heikomman suojan periaate

22 §

Perusoikeuksien turvaaminen

Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Perusoikeuksien asettamat velvoitteet julkiselle vallalle ja niiden oikeusvaikutukset

- kunnioittamisvelvollisuus
- suojaamisvelvollisuus
- toteuttamisvelvollisuus

- ohjelmallinen vaikutus
- tulkintavaikutus
- kompetenssivaikutus
- abrogaatiovaikutus
- oikeuden perustava vaikutus

Perusoikeuksien rajoittaminen

Rajoittaminen tarkoittaa soveltamisalan kaventamista tai julkisen vallan oikeutta puuttua yksilön oikeusasemaan

erotettava perusoikeuden **soveltamisalasta** eli siitä, onko ylipäänsä kyse perusoikeuden suojaamasta oikeushyvästä

erotettava **poikkeuslaista** (PL 73 §)

erotettava **poikkeusoloista** (PL 23§)

Perusoikeuksien rajoitusedellytykset

- Perusoikeuden rajoituksen tulee **perustua lakiin**. Periaatteeseen liittyy kielto delegoida toimivaltaa lakia alemmalle säädöstasolle.
- Rajoitusten on oltava **tarkkarajaisia** ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä eli rajoituksen **olennaisen sisällön** tulee ilmetä laista. Se **ei** myöskään saa olla **laajempi kuin** on **välttämätöntä**.
- Rajoituksen tulee olla **hyväksyttävä** esim. yhteiskunnallisen tarpeen ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen kannalta.

- Tavallisella lailla **ei** voida säätää perusoikeuden **ytimeen** ulottuvaa rajoitusta.
- Rajoitusten on oltava **suhteellisuus-
vaatimuksen** mukaisia. Sen on oltava **välttämätön** hyväksyttävän **tarkoituksen
saavuttamiseksi**. Yleensä rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa vähemmällä puuttumisella.
- Rajoitukseen on liitettävä riittävät **oikeusturvajärjestelyt**.
- Rajoituksen on oltava **sopusoinnussa** kansainvälisten **ihmisoikeusvelvoitteiden** kanssa.

EU:n perusoikeuskirja

34 artikla

Sosiaaliturva ja toimeentuloturva

1. Unioni **tunnustaa** oikeuden sosiaaliturvaetuuksiin ja sosiaalipalveluihin, joilla taataan suoja muun muassa raskauden ja synnytyksen aikana ja sairauden, työtapaturman, hoidon tarpeen ja vanhuuden varalta sekä työpaikan menetyksen yhteydessä **unionin oikeuden** sekä **kansallisten lainsäädäntöjen ja käytäntöjen** mukaisesti, ja se **kunnioittaa** tätä oikeutta.

EU:n perusoikeuskirja

35 artikla

Terveysten suojelu

Jokaisella on **oikeus** saada ehkäisevää terveydenhoitoa ja sairaanhoitoa **kansallisten lainsäädäntöjen ja käytäntöjen** mukaisin edellytyksin. Ihmisten terveyden korkeatasoinen suojelu varmistetaan kaikkien **unionin politiikkojen ja toimintojen määrittelyssä ja toteuttamisessa.**

ESP 12 artikla.

Oikeus sosiaaliturvaan.

Varmistaakseen, että oikeutta sosiaaliturvaan voidaan käyttää tehokkaalla tavalla, sopimuspuolet **sitoutuvat**:

1. luomaan **sosiaaliturvajärjestelmän** ja pitämään sitä yllä,
2. pitämään sosiaaliturvajärjestelmänsä **tydyttävällä tasolla**, vähintään Euroopan sosiaaliturvakoodin ratifioimisen edellyttämällä tasolla,
3. pyrkimään **asteittain nostamaan** sosiaaliturvajärjestelmänsä **tasoa**,

ESP 13 artikla.

Oikeus sosiaaliavustukseen ja lääkinnälliseen apuun.

Varmistaakseen, että oikeutta sosiaaliavustukseen ja lääkinnälliseen apuun voidaan käyttää tehokkaalla tavalla, sopimuspuolet sitoutuvat:

1. varmistamaan, että **jokaiselle**, jolla ei ole riittäviä tuloja tai varoja ja joka ei pysty hankkimaan tällaisia tuloja tai varoja joko omin avuin tai muista lähteistä, etenkin sosiaaliturvajärjestelmän tarjoamista etuuksista, **annetaan riittävää apua ja sairastapauksissa kyseisen tilan vaatimaa hoitoa**,
2. varmistamaan, että tällaista apua saavien henkilöiden poliittisia tai sosiaalisia oikeuksia ei tästä syystä rajoiteta,

ESP 14 artikla.

Oikeus sosiaalipalveluihin.

Varmistaakseen, että **oikeutta** sosiaalipalveluihin voidaan käyttää tehokkaalla tavalla, sopimuspuolet sitoutuvat:

1. **edistämään ja järjestämään palveluja**, jotka sosiaalityön menetelmiä käyttäen osaltaan edistävät yhteiskunnassa sekä yksilöiden että ryhmien hyvinvointia ja kehitystä sekä näiden sopeutumista sosiaaliseen ympäristöönsä,
2. **rohkaisemaan yksilöiden** ja vapaaehtois- tai muiden **järjestöjen** osallistumista tällaisten palvelujen järjestämiseen ja ylläpitämiseen.

IHMISOIKEUKSIEN RAJOITTAMINEN

- o artiklaan kirjoitettuja
- o lain sallimia, laissa säädettyjä tms.
 - o ei välttämättä laki muodollisessa, mutta kyllä aineellisessa merkityksessä)
 - o oltava saatavilla (julkinen)
 - o antaa suojaa viranomaisia vastaan ja oltava riittävän tarkka (voi jättää harkintavaltaa viranomaisille)
- o hyväksyttävä päämäärä
 - o kansallinen tai yleinen turvallisuus
 - o maan taloudellinen hyvinvointi
 - o terveyden ja moraalin suojeleminen
 - o muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaaminen

- o välttämättömyys
 - o demokraattisessa yhteiskunnassa
 - o pakottava yhteiskunnallinen tarve
 - o valtion harkintamarginaali
 - o ei objektiivinen välttämättömyys, vaan valtio voi harkita, kuitenkin eurooppalainen kontrolli (esim. ero sananvapauden kaupallisessa ja poliittisessa ulottuvuudessa)
 - o vaihtelee aiheittain (valtion turvallisuudessa ja moraalissa suuri, sukupuolisessa käyttäytymisessä pieni)
 - o suhteellisuusperiaate tärkeä
 - o ei kaksoisstandardeja

ESP G art. Rajoitukset.

1. Tämän peruskirjan I osan mukaisten oikeuksien ja periaatteiden tehokas toteuttaminen edellyttää, että näihin oikeuksiin ja periaatteisiin sekä niiden II osan mukaiseen tehokkaaseen käyttöön ei saa **kohdistaa muita kuin näissä osissa määritettyjä rajoituksia**, lukuun ottamatta sellaisia rajoituksia, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi tai yleisen edun, kansallisen turvallisuuden, kansan terveyden tai moraalin suojelemiseksi.

2. Tämän peruskirjan sallimia, sen sisältämien oikeuksien ja velvoitteiden rajoituksia ei saa soveltaa muihin kuin **niihin tarkoituksiin, joita varten ne on säädetty**.

SAAMISPERUSTE	KATTAVUUS	TASO	KESTO
TYÖTTÖMYYS SAIRAU TYÖKYVYTTÖMYYS VANHUUS	JOKAINEN	PERUSTOIMEEN- TULON TURVA	ELÄMÄNTILAN- TEEN AIKANA
LAPSEN SAAMINEN HUOLTAJAN MENETYS	JOKAINEN	PERUSTOIMEEN- TULON TURVA	ELÄMÄNTILAN- TEEN PERUSTEELLA
OPIKELU	JOKAINEN	VARATTOMUUS EI SAA ESTÄÄ	
IHMISARVOISEN ELÄMÄN TURVA	JOKAINEN	VÄLTTÄMÄTÖN TOIMEENTULO	
PERHEPOLIITTINEN TUKI	PERHE JA MUUT LAPSESTA VASTAAVAT	TUKI HYVIN- VOINNILLE JA YKSILÖLLISEL- LE KASVULLE	LAPSUUDEN AIKA
ASUMINEN	JOKAINEN	TUKI OMA TOIMISELLE ASUMISELLE	

Perustoimeentulon turvan tason määrittelyn näkökohtia

- o yhteiskunnan taloudelliset voimavarat otettava huomioon (pitkällä aikavälillä)
- o turva voi olla tarveharkintaista
- o turva voi koostua useammasta etuudesta
- o turvaan voi sisältyä kannustavia elementtejä
- o etuudet voivat olla verotettavia
- o turva voi olla vastikkeellista

Tason oltava enemmän kuin PL 19.1 §:n tarkoittama välttämätön toimeentulo (välttämättömällä toimeentulolla ei voida kattaa perustoimeentulon turvaa. Välttämätön toimeentulo ei ole sama kuin toimeentulotuki)

Perustoimeentulon turva voi olla ansioetuuttakin (työeläke kattaa perustoimeentulon turvaa siltä osin kuin kansaneläke ei kata)

VASTIKKEELLISUUS

- o ei saa uhata ainakaan perusoikeuksien turvaamaa oikeutta saada etuutta tai palveluja
- o tulee olla yhteys siihen etuuteen tai palveluun, johon vastikkeellisuus on kytketty
- o ei saa johtaa etuuden tai palvelun menettämiseen viranomaisesta johtuvasta syystä
- o voidaan vaatia vain samanaikaisesti itse etuuden tai palvelun kanssa
- o ei saa muodostua etuuden tai palvelun rajoittamisen tai epäämisen keinoksi järjestelmää uhkaavalla tavalla (esim. PL 18 §)
- o soveltamisen kysymyksenä: yksilölle asetetun vastikevaatimuksen tulee olla kohtuullinen, järkevä ja hänelle soveltuva

Sosiaali- ja terveystalvelut (PL 19.3 §)

- tarveperusteisia (riittävät talvelut)
 - edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä
 - viime kädessä yksilökohtainen arviointi talvelujen riittävydestä
- subjektiivisia oikeuksia
- määrärahasidonnaisia talveluja
- kunnan vapaaehtoisesti järjestämät talvelut
- yhdenvertaisuuden merkitys
- perusoikeuksien toteuttaminen

Jokaisella on vastuu(ta) itsestään ja on
ensisijainen itsensä ja perheensä
elättäjä

Kukaan ei ole aina avuton ja jokainen
on joskus avuton

Toimintakyvyltään rajoittuneen
henkilön oikeuksia ei tule sitoa hänen
omaan toimintaansa